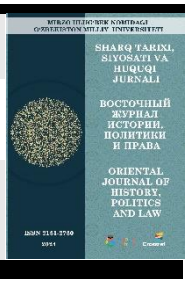
DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-06-10-73 **Pages: 667-681**

Oriental Journal of History, Politics and Law

SUPPORT SCIENCE

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

THE INFLUENCE OF THE PHENOMENON OF SOCIAL TRUST ON THE EFFECTIVENESS OF ANTI-CORRUPTION EFFORTS: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Salohiddin Sokhibov
Associate Professor, Fergana State University
Email: salohiddinsoxibovfardu1812@mail.com
Science ID: DFR-0726-0011
Fergana, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: corruption, social trust, institutional trust, social justice, legitimacy, legal culture, accountability, transparency, compliance, civic participation, anti-corruption policy, New Uzbekistan, socio-philosophical analysis.

Received: 21.10.26
Accepted: 22.10.26
Published: 23.10.26

Abstract: This article examines the relationship between corruption and social trust from a socio-philosophical perspective. It explores the adverse effects of corrupt practices on trust in public institutions, the fair application of legal norms, the principles of social justice, and cooperation among citizens. It also analyzes how weakened institutional trust creates conditions for the recurrence of corrupt practices and their entrenchment in the social environment. The study employs a comparative analytical approach to examine domestic and international academic literature, analytical materials published by international organizations, and the normative legal acts of the Republic of Uzbekistan concerning anti-corruption efforts. Based on the findings, the article proposes a conceptual model comprising "rules – equality – accountability – participation – trust" to assess the effectiveness of anti-corruption policy from a socio-philosophical perspective. This model makes it possible to evaluate the effectiveness of corruption prevention and anti-corruption measures in their interconnectedness with compliance with legal norms, the promotion of justice, transparency in the activities of public authorities, citizens' socio-political participation, and the strengthening of institutional trust.

IJTIMOIY ISHONCH FENOMENINING KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH SAMARADORLIGIGA TA’SIRI: IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL

Salohiddin Soxibov
Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
salohiddinsoxibovfardu1812@mail.com
Ilmiy identifikatsiya raqami: DFR-0726-0011
Farg‘ona, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: korrupsiya, ijtimoiy ishonch, institutsional ishonch, ijtimoiy adolat, legitimlik, huquqiy madaniyat, hisobdorlik, ochiqlik, komplayens, fuqarolik ishtiroki, korrupsiyaga qarshi kurash, Yangi O‘zbekiston, ijtimoiy-falsafiy tahlil.

Annotatsiya: Mazkur maqolada korrupsiya va ijtimoiy ishonch o‘rtasidagi o‘zaro dialektik munosabatlar ijtimoiy-falsafiy jihatdan tadqiq etiladi. Unda korrupsiyaviy munosabatlarning davlat institutlariga, huquqiy me’yorlarning adolatli qo‘llanilishiga, ijtimoiy adolat tamoyillariga hamda fuqarolar o‘rtasidagi hamkorlikka nisbatan ishonchga salbiy ta’siri ochib beriladi. Shu bilan birga, institutsional ishonchning zaiflashuvi korrupsiyaviy xatti-harakatlarning takrorlanishi va ijtimoiy muhitda qaror topishiga zamin yaratishi tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlarning tahliliy materiallari hamda O‘zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqot natijasida korrupsiyaga qarshi siyosat samaradorligini ijtimoiy-falsafiy jihatdan baholashga xizmat qiluvchi “qoida – tenglik – hisobdorlik – ishtirok – ishonch” konseptual modeli ilgari suriladi. Ushbu model korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish samaradorligini huquqiy me’yorlarga rioya etish, adolatni ta’minlash, davlat organlari faoliyatining ochiqligi, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy ishtiroki hamda institutsional ishonchning mustahkamlanishi bilan uzviy aloqadorlikda baholash imkonini beradi.

ВЛИЯНИЕ ФЕНОМЕНА СОЦИАЛЬНОГО ДОВЕРИЯ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Салохиддин Сохибов
Доцент Ферганского государственного университета
Электронная почта: salohiddinsoxibovfardu1812@mail.com

Научный идентификационный номер: DFR-0726-0011
Фергана, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: коррупция, социальное доверие, институциональное доверие, социальная справедливость, легитимность, правовая культура, подотчетность, открытость, комплаенс, гражданское участие, антикоррупционная политика, Новый Узбекистан, социально-философский анализ.

Аннотация: В статье исследуются взаимосвязи между коррупцией и социальным доверием с социально-философской точки зрения. Раскрывается негативное влияние коррупционных отношений на доверие к государственным институтам, справедливому применению правовых норм, принципам социальной справедливости и сотрудничеству между гражданами. Вместе с тем анализируется, каким образом ослабление институционального доверия создает предпосылки для повторения коррупционных действий и их укоренения в социальной среде. В ходе исследования на основе сравнительно-аналитического подхода изучаются отечественная и зарубежная научная литература, аналитические материалы международных организаций, а также нормативно-правовые акты Республики Узбекистан в сфере противодействия коррупции. По результатам исследования предлагается концептуальная модель «правило – равенство – подотчётность – участие – доверие», предназначенная для социально-философской оценки эффективности антикоррупционной политики. Данная модель позволяет оценивать эффективность предупреждения коррупции и борьбы с ней во взаимосвязи с соблюдением правовых норм, обеспечением справедливости, открытостью деятельности государственных органов, социально-политическим участием граждан и укреплением институционального доверия.

Kirish. Jamiyat taraqqiyoti va barqarorligini baholashda iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari, siyosiy institutlarning faoliyati yoki huquqiy me’yorlarning mavjudligi bilangina cheklanib qolish mumkin emas. Ijtimoiy tizimning izchil faoliyat yuritishi, avvalo, fuqarolar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik, jamiyatda amal qiluvchi umumiy qoidalarga rioya etilishiga bo‘lgan ishonch hamda davlat institutlarining faoliyati jamoaviy manfaatlarga qanchalik mos kelishi haqidagi ijtimoiy

qarashlar bilan belgilanadi. Shu jihatdan ijtimoiy ishonch jamiyatning moddiy boyliklar bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan, biroq uning yaxlitligi va barqarorligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadigan nomoddiy salohiyati hisoblanadi. U davlat va fuqaro o‘rtasidagi munosabatlarning legitimligi, o‘zaro mas’uliyati hamda ijtimoiy hamkorlik darajasini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Korrupsiya muammosining mohiyati ham aynan shu ijtimoiy munosabatlar tizimida yanada yaqqol ko‘zga tashlanadi. Uni faqat qonunbuzarlik yoki iqtisodiy zarar keltiruvchi hodisa sifatida baholash korrupsiyaning jamiyat ma’naviy-axloqiy muhitiga va institutsional munosabatlariga ko‘rsatadigan ta’sirini to‘liq ochib bera olmaydi. Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan korrupsiya umumiy manfaatlarni ifodalashi lozim bo‘lgan qoidalarning xususiy manfaatlar, norasmiy bitimlar va manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi yashirin kelishuvlar ta’sirida buzilishi bilan tavsiflanadi. Buning oqibatida fuqarolarning huquqiy tengligi tamoyili amaliy jihatdan zaiflashadi, davlat xizmatining jamiyat manfaatlariga xizmat qilish vazifasi esa o‘zining asl mazmunidan chekinish xavfiga duch keladi. Shuningdek, rasmiy tartib-taomillar orqali qonuniy natijaga erishish imkoniyatlariga nisbatan shubha va ishonchsizlikning kuchayishi ehtimoli ortadi. Agar bunday qarashlar ijtimoiy muhitda keng tarqalsa, korrupsiyaviy xatti-harakatlarning qoralanishi susayib, ular kundalik muammolarni hal etishning odatiy usuli sifatida qabul qilina boshlashi mumkin. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish nafaqat huquqiy ta’sir choralarini qo‘llashni, balki jamiyatda qonun ustuvorligi, adolat va o‘zaro ishonchga asoslangan ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashni ham taqozo etadi.

Yangi O‘zbekistonning zamonaviy korrupsiyaga qarshi siyosatida ham preventiv va institutsional yondashuv tobora muhimlashmoqda. 2017-yildagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘RQ-419-son Qonun korrupsiyaga qarshi faoliyatning umumiy huquqiy asoslarini belgilagan bo‘lsa, 2026-yil 22-iyundagi O‘RQ-1155-son Qonun ushbu tizimni komplayens va korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari, korrupsiyaviy xavflarni boshqarish, xabar beruvchi shaxslarning xavfsizligi va korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish yo‘nalishlarida yanada rivojlantirdi [1], [2].

Mazkur o‘zgarishlarni ijtimoiy ishonch nuqtayi nazaridan tahlil qilish dolzarbdir. Chunki korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional mexanizmlari faqat huquqbuzarlikni aniqlash va jazolashga xizmat qilmaydi; ular davlat institutlarining o‘z faoliyati uchun javobgarligini, qarorlar qabul qilish jarayonining ochiqligini va fuqarolarning qonuniy nazoratdagi ishtirokini ta’minlash orqali ishonchni qayta ishlab chiqarishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Korrupsiya va ishonch munosabati turli ilmiy maktablarda iqtisodiy, siyosiy, sotsiologik, institutsional va axloqiy yondashuvlar asosida

o‘rganilgan. R. Klitgaard korrupsiyaning institutsional shartlarini monopoliya, diskretsion vakolat va hisobdorlik nisbatida izohlaydi. Uning mashhur modeli korrupsiyani faqat shaxsning axloqiy kamchiligi bilan tushuntirish yetarli emasligini, vakolat va nazorat o‘rtasidagi institutsional muvozanat ham hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi [3].

S. Rose-Ackerman va B.J. Palifka korrupsiyaning davlat boshqaruvi, siyosiy institutlar va iqtisodiy munosabatlarga ta’sirini kompleks tahlil qilib, korrupsiyaga qarshi siyosatda institutsional nazorat, manfaatlar to‘qnashuvini boshqarish va ochiqlik mexanizmlarining ahamiyatini asoslaydi [4]. Bu yondashuv maqolamiz uchun muhim, chunki ishonchning pasayishi ko‘pincha alohida shaxslarning xatti-harakatidan ko‘ra, fuqarolarning institutlar qanday ishlashiga bergan bahosi bilan bog‘liq.

R. Putnam ijtimoiy kapital konsepsiyasida ishonch, o‘zaro hamkorlik va fuqarolik tarmoqlarini institutsional samaradorlik bilan bog‘laydi [5]. F. Fukuyama esa ishonchni murakkab ijtimoiy hamkorlikni ta’minlovchi resurs sifatida talqin qiladi [6]. Ushbu qarashlardan kelib chiqib, korrupsiyani ijtimoiy kapitalning yemirilishiga sabab bo‘luvchi omillardan biri sifatida ko‘rish mumkin. Korrupsiyaviy amaliyotlar umumiy qoidalarga amal qilishdan ko‘ra shaxsiy aloqalar va norasmiy kelishuvlarni foydaliroq qilib ko‘rsatgan sari, universal qoidalarga bo‘lgan ishonch pasayadi.

B. Rothstein davlat institutlarining sifatini ijtimoiy ishonch, tenglik va korrupsiyani nazorat qilish bilan bog‘lab, fuqarolarning institutlarni xolis va adolatli deb qabul qilishi muhimligini ko‘rsatadi [7].

Zamonaviy xalqaro tadqiqotlar ham bu yo‘nalishni rivojlantirmoqda. Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkilotining (IHTT) 2024-yilgi davlat institutlariga ishonch bo‘yicha tadqiqoti ishonchga ta’sir qiluvchi omillar qatorida davlat xizmatlaridan qoniqish, adolatli munosabat, fuqarolarning qarorlar jarayonida o‘zini ta’sirchan subyekt sifatida his qilishi va davlat organlarining halolligi muhim ekanini ko‘rsatadi [8].

Institutsional islohotlar va ijtimoiy ishonch o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rgangan D. Ivanovning 2023-yilgi empirik tadqiqoti Gruziyada “Atirgullar inqilobi”dan keyin amalga oshirilgan institutsional islohotlar ijtimoiy va institutsional ishonchning oshishi bilan bog‘langanini ko‘rsatadi [9]. Bu natija ishonchni faqat madaniy yoki psixologik xususiyat sifatida emas, balki institutsional muhitga javoban o‘zgaruvchi ijtimoiy hodisa sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Hozirgi kunda yurtimizda ham korrupsiyaning ijtimoiy-falsafiy jihatlari izchil o‘rganilmoqda. Y.Y. Isomiddinov korrupsiyaning davlat va jamiyat boshqaruvi barqarorligiga ta’siri, uning falsafiy paradigmalari, profilaktikasi va fuqarolik jamiyati institutlarining rolini

tadqiq etgan [10]. Z.X. Xojaev korrupsiyaga qarshi tafakkurni shakllantirishda ijtimoiy-falsafiy tushunchalarning ahamiyatini ko‘rsatib, korrupsiyaning davlat va huquq-tartibot institutlariga bo‘lgan ishonchni susaytiruvchi xususiyatini ta’kidlaydi [11]. H.N. Temirov korrupsiya fenomenining ijtimoiy-falsafiy mohiyati va strukturaviy ildizlarini tahlil qiladi [12]. H.N. Temirovning 2025-yilda himoya qilingan dissertatsiya tadqiqoti materiallarida esa korrupsiyaning ijtimoiy-falsafiy omillari, institutsional ishonchlilik va halollik madaniyati bilan bog‘liq konseptual masalalar rivojlantirilgani ko‘rinadi [13].

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarning bir qismi korrupsiyaning sabablari, huquqiy mexanizmlari, axloqiy ong yoki profilaktikaga alohida e’tibor qaratadi. Korrupsiya va ijtimoiy ishonch o‘rtasidagi ikki tomonlama aloqani, ayniqsa, O‘zbekistondagi zamonaviy institutsional islohotlar bilan bog‘lab, yagona ijtimoiy-falsafiy model sifatida izohlash masalasi esa yanada chuqurroq tadqiqotni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasini ijtimoiy-falsafiy tizimli, dialektik, institutsional, aksiologik va qiyosiy yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv korrupsiyani shaxs, davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning o‘zaro bog‘langan elementi sifatida ko‘rish imkonini berdi. Dialektik yondashuv korrupsiya va ishonch o‘rtasidagi ikki tomonlama munosabatni ochib berishga xizmat qildi: bir tomondan, ishonchning zaifligi norasmiy kelishuvlarga ehtiyojni oshirishi mumkin; ikkinchi tomondan, korrupsiya umumiy qoidalarga ishonchni yemiradi.

Institutsional yondashuv davlat organlari va tashkilotlarida komplayens, ichki nazorat, korrupsiyaviy xavflarni aniqlash va boshqarish mexanizmlarini tahlil qilishda qo‘llandi. Aksiologik yondashuv adolat, halollik, tenglik, mas’uliyat va umumiy manfaat kabi qadriyatlarning korrupsiyaga qarshi immunitetdagi o‘rnini aniqlashga imkon berdi. Qiyosiy tahlil orqali mahalliy ilmiy yondashuvlar IHTT, Jahon banki, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) va zamonaviy xalqaro ilmiy tadqiqotlar bilan solishtirildi.

Tadqiqot empirik-statistik model yaratishni maqsad qilmaydi; u nazariy va institutsional manbalarni konseptual sintez qilishga asoslangan. Shu bois maqolada keltirilgan “qoida – tenglik – hisobdorlik – ishtirok – ishonch” modeli mualliflik nazariy umumlashtirishi sifatida qaraladi va uni keyingi bosqichlarda sotsiologik so‘rovlar orqali empirik tekshirish mumkin.

Ijtimoiy ishonchning ijtimoiy-falsafiy mohiyati

Ijtimoiy ishonchni faqat shaxsning boshqa shaxsga nisbatan ijobiy munosabati sifatida tushuntirish yetarli emas. Kengroq ijtimoiy-falsafiy ma’noda ishonch boshqa shaxslar, guruhlar va institutlarning umumiy qoidalarga muvofiq harakat qilishiga doir barqaror kutilma. Bunday

kutilma ijtimoiy hayotning kundalik faoliyatini ortiqcha nazorat va majburlashsiz muvofiqlashtirish imkonini beradi.

Masalan, fuqaro davlat xizmatidan foydalanganda uning arizasi belgilangan tartibda ko‘rib chiqilishiga; talaba baholash mezonlari barcha uchun bir xil qo‘llanishiga; tadbirkor davlat xaridida teng sharoitda qatnashishiga ishonadi. Ushbu ishonchning markazida “qoida men uchun ham, boshqalar uchun ham bir xil ishlaydi” degan tasavvur yotadi. Shuning uchun institutsional ishonchning muhim mezoni qoidalarning mavjudligidan tashqari, ularning xolis va izchil qo‘llanishidir.

Agar fuqaro natija pul, qarindoshlik, tanish-bilish yoki mansab orqali oldindan hal qilinishiga ishonsa, rasmiy institutlarning ijtimoiy qiymati pasayadi. Natijada fuqaroda ikki xil kognitiv holat shakllanishi mumkin: birinchisi, qonuniy yo‘lning samarasizligi haqidagi qarash; ikkinchisi, norasmiy aloqalarning samaradorligi haqidagi tasavvur. Ikkala holat ham korrupsiyaviy amaliyotlar uchun ijtimoiy zaminni kengaytiradi.

Shu jihatdan huquqiy tartibning barqarorligi quyidagi ikki omilning birligiga bog‘liq: “qonunning mavjudligi” va “qonunning adolatli ishlashiga ishonch”. Birinchi omil normativ, ikkinchisi esa ijtimoiy-legitimatsion (jamiyatning o‘zi biror narsani “haqiqiy va to‘g‘ri” deb tan olishi) xususiyatga ega. Qonun mavjud bo‘lib, lekin uning qo‘llanishi fuqarolar tomonidan xolis deb qabul qilinmasa, formal qonuniylik bilan real legitimlik o‘rtasida tafovut paydo bo‘ladi.

Korrupsiya va ishonch o‘rtasidagi munosabatni oddiy bir tomonlama sabab-oqibat aloqasi sifatida talqin qilish metodologik jihatdan tor yondashuvdir. Ular o‘zaro ta’sir qiluvchi jarayonlar sifatida namoyon bo‘ladi. Ishonchning pasayishi rasmiy institutlarga murojaat qilish motivatsiyasini susaytirishi, norasmiy aloqalarni kuchaytirishi va korrupsiyaviy amaliyotlarni “muammoni hal qilish usuli” sifatida qabul qilish ehtimolini oshirishi mumkin. Korrupsiyaning kengayishi esa o‘z navbatida davlat institutlarining xolisligiga shubhani kuchaytirib, ishonchni yanada pasaytiradi.

Ushbu jarayonni quyidagicha ifodalash mumkin: “ishonchning pasayishi → norasmiy kelishuvlarga ehtiyoj → korrupsiyaviy amaliyotlarning kengayishi → adolat haqidagi tasavvurlarning buzilishi → institutlarga ishonchning kamayishi → norasmiy munosabatlarning kuchayishi”. Bu yopiq sikl korrupsiyaning ijtimoiy normalizatsiyasiga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy normalizatsiya korrupsiyaning qonuniylashuvi degani emas. Bu tushuncha jamiyatning ayrim qatlamlarida korrupsiyaviy amaliyotlarning axloqiy va ijtimoiy jihatdan “odatiy”, “zarur” yoki “muqarrar” holat sifatida qabul qilina boshlashini anglatadi. “Ishga kirish

uchun tanish kerak”, “masalani tez hal qilish uchun qo‘shimcha haq kerak” kabi qarashlar ana shu normalizatsiyaning kundalik ko‘rinishlaridir.

Shuning uchun korrupsiyaga qarshi siyosatning vazifasi faqat noqonuniy xatti-harakatni jazolash emas, balki korrupsiyaning ijtimoiy foydaliligiga oid noto‘g‘ri tasavvurlarni ham yemirishdir. Buning uchun huquqiy choralar axloqiy-ma’rifiy, institutsional va fuqarolik nazorati mexanizmlari bilan birlashtirilishi zarur.

Korrupsiyaning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini tushunishda adolat kategoriyasi markaziy o‘rin tutadi. Adolat jamiyat a’zolarining huquq, imkoniyat, majburiyat va resurslardan foydalanishdagi munosabatlarini umumiy va maqbul mezonlar asosida tartibga solishni anglatadi. Korrupsiya esa ushbu umumiy mezonni buzib, alohida shaxsga norasmiy ustunlik yaratadi.

Korrupsiyaviy kelishuv natijasida huquqiy tenglik bilan faktik imkoniyat o‘rtasida tafovut paydo bo‘ladi. Masalan, bir xil xizmatga qonuniy huquqi bo‘lgan ikki fuqaroning biri norasmiy to‘lov yoki aloqa orqali ustunlikka ega bo‘lsa, ikkinchisining qonuniy imkoniyati amalda qisqaradi. Demak, korrupsiya faqat resursni o‘zlashtirish emas, balki teng imkoniyatlar tamoyilining ijtimoiy buzilishidir.

O‘zbekistondagi ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarda ham adolat, halollik, axloqiy mas’uliyat va fuqarolik pozitsiyasi korrupsiyaga qarshi immunitetning muhim komponentlari sifatida talqin qilinmoqda [11], [14]. Bu yondashuv korrupsiyaga qarshi kurashni faqat tashqi nazoratga bog‘lab qo‘ymasdan, shaxsning ichki axloqiy pozitsiyasini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Korrupsiyaga qarshi ijtimoiy immunitet – bu jamiyatda korrupsiyaga qarshi barqaror himoya tizimini shakllantiruvchi uch darajali mexanizm bo‘lib, u normativ darajada (halollik va qonuniylik talablarining aniq va tushunarli belgilanishi), institutsional darajada (ushbu qoidalarning barcha subyektlarga teng, adolatli va izchil qo‘llanilishi) hamda aksiologik darajada (shaxsning korrupsiyani faqat shaxsiy manfaatga emas, balki umumiy ijtimoiy manfaat va jamiyat farovonligiga zid bo‘lgan salbiy hodisa sifatida chuqur anglashi) o‘zaro uyg‘unlikda namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi siyosatning institutsional asoslari so‘nggi yillarda sezilarli ravishda kengaymoqda. 2017-yildagi O‘RQ-419-son Qonun korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha davlat organlari va boshqa subyektlarning vakolatlarini belgilab berdi [1]. 2026-yildagi O‘RQ-1155-son Qonun esa tizimni yanada takomillashtirib, davlat organlari va tashkilotlarining komplayens hamda korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalarini huquqiy jihatdan mustahkamladi [2].

Mazkur o‘zgarishning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati nazoratning ko‘payishida emas, balki tashkilotning o‘z faoliyatidagi korrupsiyaviy xavflarni aniqlash va boshqarish bo‘yicha ichki

mas’uliyatining kuchayishida ko‘rinadi. Bunda “tashqi nazorat” paradigmasidan “institutsional o‘zini-o‘zi nazorat qilish” paradigmasiga o‘tish tendensiyasi mavjud.

2026-yilgi qonunchilik yangilanishlarida korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish, korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlikning muqarrarligini ta’minlash, xabar bergan shaxslarning xavfsizligini ta’minlash va davlat xaridlaridagi korrupsiyaviy omillarni qisqartirish kabi yo‘nalishlarning belgilanishi [2] korrupsiyaga qarshi siyosatning faqat jazolashdan iborat emasligini ko‘rsatadi.

Bunday yondashuv ishonch nuqtayi nazaridan muhim, chunki fuqaro korrupsiyaga oid holat haqida xabar berishi uchun kamida ikki turdagi ishonchga ega bo‘lishi kerak: birinchisi xabar ko‘rib chiqilishiga ishonch; ikkinchisi xabar bergani uchun huquq va xavfsizligi himoya qilinishiga ishonch. BMTTDning 2024-yilda O‘zbekistonda o‘tkazgan tadqiqoti xabar berish jarayonida oqibatlardan qo‘rqish, madaniy normalar va ishonchdagi kamchiliklar muhim to‘siqlar ekanini ko‘rsatgan [15]. Demak, xabar berish mexanizmlarini huquqiy jihatdan himoyalashning o‘zi bilan bir qatorda, uning ijtimoiy ishonchliligini ham ta’minlash kerak.

Komplayensning samaradorligi ham shu nuqtada namoyon bo‘ladi. Agar xodim “meni nazorat qilishadi, shuning uchun korrupsiyaga qo‘l urmayman” degan pozitsiyada qolsa, nazorat tashqi majburlashga tayanadi. Agar u “korrupsiyaviy xatti-harakat tashkilot va jamiyatning halollik qadriyatlariga zid, shuning uchun uni rad etaman” degan ichki pozitsiyaga ega bo‘lsa, komplayens antikorrupsiyaviy madaniyatni shakllantiruvchi institutga aylanadi.

Ijtimoiy ishonch ko‘r-ko‘rona ishonch emas. Zamonaviy boshqaruvda ishonch ochiqlik, hisobdorlik va tekshiriladigan jarayonlar orqali asoslanadi. IHTTning 2024-yilgi tahlili davlat axborotining ochiqligi bilan hukumatga bo‘lgan ishonch o‘rtasida, ayniqsa ishonch darajasi past bo‘lgan muhitlarda, ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi [16].

Shundan kelib chiqib, ochiqlikni “axborotni e’lon qilish” bilan cheklash mumkin emas. Ochiq axborot fuqaroga qaror qabul qilish jarayonini tushunish, manfaatlar to‘qnashuvini ko‘rish, resurslarning taqsimlanishini baholash va qonuniy nazoratni amalga oshirish imkonini berishi kerak. Shu ma’noda ochiqlikning ijtimoiy-falsafiy funksiyasi – institut va fuqaro o‘rtasidagi axborot asimmetriyasini kamaytirishdir.

Raqamlashtirish ham korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qilishi mumkin. Elektron xizmatlar inson omilining ayrim subyektiv jihatlarini qisqartiradi, jarayonlarni qayd etadi, ma’lumotlarni standartlashtiradi va ayrim qarorlarni kuzatish imkonini beradi. Biroq raqamlashtirishning o‘zi avtomatik ravishda ishonch yaratmaydi. Raqamli tizimning algoritmik shaffofligi, ma’lumotlardan qonuniy foydalanish, kiberxavfsizlik va foydalanuvchining shikoyat qilish imkoniyati ham ta’minlanishi kerak.

Ijtimoiy ishonchning muhim shartlaridan biri fuqarolarning o‘zlarini davlat boshqaruvida passiv obyekt emas, balki qonuniy nazorat va hamkorlikning faol subyekti sifatida his qilishidir. IHTTning 2024-yilgi “Trust Survey” tadqiqoti natijalariga ko‘ra, davlat qarorlariga ta’sir ko‘rsatish imkoniyatini sezgan fuqarolarda hukumatga bo‘lgan ishonch sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlangan [8]. Bu holat ishonchning faqat “yuqoridan beriladigan” hodisa emasligini, balki fuqarolarning real ishtirok tajribasi orqali ham shakllanishini ko‘rsatadi.

Korrupsiyaga qarshi siyosatda fuqarolik ishtirokining amaliy ko‘rinishlariga jamoatchilik nazorati, ochiq ma’lumotlardan foydalanish, korrupsiyaviy holatlar haqida xabar berish, davlat xizmatlari sifatini baholash, jamoatchilik muhokamalarida qatnashish va davlat xaridlarini kuzatish kabi mexanizmlarni kiritish mumkin.

Fuqarolik ishtirokining kuchayishi ikki tomonlama natija beradi. Bir tomondan, davlat organlari uchun tashqi ijtimoiy nazorat kuchayadi. Ikkinchi tomondan, fuqarolarning o‘zi qonuniy mexanizmlardan foydalanish tajribasiga ega bo‘ladi. Ikkinchi holat ayniqsa muhim, chunki qonuniy yo‘l bilan muammoni hal qilish tajribasi takrorlangani sari rasmiy institutlarga bo‘lgan ishonch mustahkamlanadi.

Shu sababli korrupsiyaga qarshi siyosatning samaradorligini baholashda “qancha jinoyat aniqlandi?” savoliga qo‘shimcha ravishda “fuqarolar korrupsiyaviy holat haqida xabar berishga qanchalik tayyor?”, “ular xabarining ko‘rib chiqilishiga qanchalik ishonadi?”, “davlat xizmatlarining adolatli ko‘rsatilishiga bahosi qanday?” kabi indikatorlarni ham qo‘llash maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijalariga asosan, korrupsiyaga qarshi siyosatning ijtimoiy-falsafiy samaradorligini tushuntirish uchun muallif “institutsional ishonchni qayta ishlab chiqarish sikli” konsepsiyasini taklif etadi. Ushbu konsepsiyaning boshlang‘ich nuqtasi ishonchning o‘zi emas, balki adolatli va umumiy qoidadir. Chunki barqaror ishonch faqat subyektiv chaqiriqlar orqali emas, balki fuqarolarning real hayotiy tajribasi asosida shakllanadi.

Birinchi bosqich – qoida. Qoidalar aniq, tushunarli, barqaror va turli shaxslar uchun bir xil mazmunda qo‘llanadigan bo‘lishi kerak. Noaniq yoki haddan tashqari diskretsion vakolatlar korrupsiyaviy xavflarni oshirishi mumkin.

Ikkinchi bosqich – tenglik. Qoidaning mavjudligi yetarli emas; u mansab, qarindoshlik, iqtisodiy imkoniyat yoki boshqa norasmiy omillardan qat’i nazar teng qo‘llanishi kerak. Teng qo‘llash tamoyili buzilsa, fuqaroning qonunga bo‘lgan ishonchi pasayadi.

Uchinchi bosqich – hisobdorlik. Qaror qabul qiluvchi institut va mansabdor shaxs o‘z qarorini asoslash, nazoratga ochiq bo‘lish va aniqlangan kamchilik uchun javob berish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Hisobdorlik ishonchning institutsional kafolatidir.

To‘rtinchi bosqich – ishtirok. Fuqaro qarorlar, jamoatchilik nazorati va korrupsiyaga qarshi mexanizmlarda qonuniy ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Ishtirok davlat va jamiyat o‘rtasidagi masofani qisqartiradi.

Beshinchi bosqich – ishonch. Qoidalar teng qo‘llanib, institutlar hisobdor bo‘lib, fuqarolik ishtiroki real natija bergan sari davlat institutlariga nisbatan barqaror ishonch shakllanishi uchun ijtimoiy asos vujudga keladi.

Modelni quyidagicha ifodalash mumkin: qoida – tenglik – hisobdorlik – ishtirok – ishonch. Bu yerda ishonch yakuniy natija bo‘lishi bilan birga keyingi sikl uchun resurs vazifasini ham bajaradi. Ishonch kuchaysa, fuqarolar qonuniy mexanizmlarda ko‘proq ishtirok etadi; ishtirok kuchaysa, institutlarning hisobdorligi va ochiqligi uchun ijtimoiy talab oshadi.

Mazkur konsepsiyaning yangiligi shundaki, korrupsiyaga qarshi kurash faqat “korrupsiyani aniqlash va jazolash” paradigmasidan chiqarilib, “adolatli institutlar orqali ijtimoiy ishonchni qayta ishlab chiqarish” paradigmasiga ko‘chiriladi. Bu yondashuv korrupsiyaga qarshi siyosatning ijtimoiy natijasini kengroq o‘lchash imkonini beradi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari korrupsiyaning jamiyat uchun zarari bevosita iqtisodiy yo‘qotishlar bilan cheklanmasligini ko‘rsatadi. Uning ijtimoiy-falsafiy oqibati – umumiy qoidalarning legitimligi va davlat institutlarining xolisligiga bo‘lgan ishonchning yemirilishidir. Shu nuqtayi nazardan korrupsiyaning uch darajadagi oqibatini ajratish mumkin.

Birinchi daraja – normativ buzilish. Korrupsiya umumiy qoidalarning shaxsiy manfaat uchun chetlab o‘tilishiga olib keladi. Ikkinchi daraja – ijtimoiy-aksiologik buzilish. Korrupsiya adolat, halollik va tenglik haqidagi tasavvurlarni deformatsiya qiladi. Uchinchi daraja – institutsional buzilish. Fuqarolar rasmiy institutlarning muammoni adolatli hal qilish qobiliyatiga shubha bilan qaray boshlashi mumkin.

Xalqaro ma’lumotlar ham mazkur uchlikni qo‘llab-quvvatlaydi. IHTT korrupsiyaning tengsizlikni chuqurlashtirishi, davlat boshqaruvi va demokratiya faoliyatiga zarar yetkazishi hamda hukumatga ishonchni pasaytirishi mumkinligini ta’kidlaydi [16]. Jahon banki materiallarida ham fuqarolarning davlat institutlariga ishonchi davlat xizmatlari sifati va davlat mablag‘laridan noto‘g‘ri foydalanish haqidagi tasavvurlar bilan bog‘liqligi qayd etiladi [17].

O‘zbekiston misolida esa BMTTD 2024-yilda O‘zbekistonda maxsus tadqiqot o‘tkazgan. Bu tadqiqotda fuqarolar va davlat xodimlarining korrupsiya haqida xabar berishga bo‘lgan munosabati o‘rganilgan (14 ta hududda 500 dan ortiq odam so‘ralgan). Ushbu tadqiqot muhim empirik dalil beradi: korrupsiya haqida xabar berish tizimining samaradorligi nafaqat rasmiy kanal mavjudligiga, balki xabar beruvchi shaxsning himoyalanishiga va tizimga bo‘lgan ishonchiga ham

bog‘liq [15]. Demak, antikorrupsiyaviy siyosatning institutsional mexanizmlari “mavjud” bo‘lishi va “ishonchli ishlashi” o‘rtasida farq bor.

Shundan kelib chiqib, maqolada korrupsiyaga qarshi siyosat samaradorligini baholash uchun yetti indikatorni taklif etamiz: 1) davlat institutlariga ishonch; 2) davlat xizmatlarining adolatli ko‘rsatilishiga ishonch; 3) korrupsiyaga nisbatan murosasizlik; 4) muammoni qonuniy yo‘l bilan hal qilishga ishonch; 5) davlat organlarining ochiqligi haqidagi tasavvur; 6) korrupsiyaviy holatlar haqida xabar berishga tayyorlik; 7) jamoatchilik nazoratida ishtirok etish darajasi.

Mazkur indikatorlar jazolash ko‘rsatkichlarini inkor etmaydi. Aksincha, ular huquqni muhofaza qilish natijalarini ijtimoiy natijalar bilan to‘ldiradi. Korrupsiyaga qarshi siyosatning uzoq muddatli samarasi jinoyatlarni aniqlashdan tashqari, korrupsiyaviy xatti-harakatning ijtimoiy maqbulligini kamaytirish, qonuniy mexanizmlarga murojaat qilishni rag‘batlantirish va institutlarga ishonchni mustahkamlash orqali namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi, birinchidan, korrupsiya va ijtimoiy ishonch o‘rtasidagi munosabatning ikki tomonlama, o‘zaro kuchayuvchi xarakterini ijtimoiy-falsafiy jihatdan konseptualizatsiya qilishda namoyon bo‘ladi. Ikkinchidan, institutsional ishonchning manbai sifatida faqat davlatning kommunikativ faoliyati emas, balki qoidalarning teng qo‘llanishi, hisobdorlik va fuqarolik ishtiroki birligi asoslab beriladi. Uchinchidan, “qoida – tenglik – hisobdorlik – ishtirok – ishonch” modeli taklif qilinib, korrupsiyaga qarshi siyosatning ijtimoiy samaradorligini baholash uchun konseptual mezonlar tizimi ishlab chiqiladi. To‘rtinchidan, komplayens va ichki nazoratning vazifasi faqat nazorat qilish emas, balki tashkilot ichida ichki axloqiy mas’uliyat va institutsional ishonchlilikni shakllantirishdan iborat ekanligi asoslanadi.

Amaliy jihatdan ushbu model davlat organlari va tashkilotlarida korrupsiyaviy xavflarni baholash, komplayens faoliyati samaradorligini monitoring qilish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini takomillashtirish hamda antikorrupsiyaviy ma’rifat dasturlarini ishlab chiqishda qo‘llanilishi mumkin. Ayniqsa, xodimlar va fuqarolar o‘rtasidagi ishonch darajasini o‘lchaydigan muntazam so‘rovlar korrupsiyaga qarshi siyosatning ijtimoiy natijalarini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa. Olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya jamiyat hayotining faqat huquqiy yoki iqtisodiy sohalari bilan cheklanadigan muammo bo‘lmay, ijtimoiy ishonch, adolat, davlat hokimiyatining legitimligi va institutsional munosabatlar sifati bilan chambarchas bog‘liq murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisadir. Korrupsiya va ijtimoiy ishonch o‘rtasidagi munosabatlarning tahlili ularning o‘zaro ta’sirini namoyon etadi: davlat institutlariga nisbatan ishonchning zaiflashishi ayrim sharoitlarda norasmiy kelishuvlarga murojaat qilish ehtimolini oshirishi mumkin, korrupsiyaviy amaliyotlarning kengayishi esa, o‘z navbatida, qonuniy

tartibotlar va davlat institutlariga bo‘lgan ishonchni yanada pasaytiradi. Shu ma’noda mazkur ikki hodisa o‘rtasidagi bog‘liqlikni bir tomonlama sabab-oqibat munosabati sifatida emas, balki o‘zaro ta’sir qiluvchi ijtimoiy jarayon sifatida o‘rganish muhimdir.

Korrupsiyaning asosiy ijtimoiy xavfi uning huquqiy talablarning buzilishiga olib kelishi bilangina belgilanmaydi. U, eng avvalo, qonun oldida tenglik, adolat va umumiy manfaatlarning ustuvorligi haqidagi ijtimoiy tasavvurlarni zaiflashtiradi. Agar fuqarolarda huquqiy me’yorlar barcha uchun bir xil qo‘llanilmasligi yoki muayyan manfaatdor guruhlar uchun imtiyozlar mavjudligi haqidagi qarashlar shakllansa, qonuniy institutlarning ijtimoiy nufuzi pasayishi mumkin. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashni faqat huquqbuzarliklarni aniqlash va jazolash bilan chegaralamasdan, huquqiy tenglikni qaror toptirish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va fuqarolarning davlat institutlariga nisbatan asosli ishonchini mustahkamlashga qaratilgan kompleks faoliyat sifatida tashkil etish lozim.

O‘zbekistonda korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasida amalga oshirilayotgan huquqiy hamda institutsional islohotlarning samaradorligi ham aynan shu keng qamrovli yondashuv asosida baholanishi zarur. Xususan, komplayens-nazorat tizimlari, korrupsiyaviy xavflarni aniqlash va boshqarish mexanizmlari, korrupsiya haqida xabar beruvchi shaxslarning huquqlarini himoya qilish hamda jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq mazkur mexanizmlarning natijadorligini faqat aniqlangan huquqbuzarliklar yoki qo‘llanilgan jazo choralari bilan o‘lchash yetarli emas. Ularning ijtimoiy samarasi fuqarolarning davlat organlari faoliyatini qanchalik adolatli deb bilishi, korrupsiyaviy holatlar haqida xavfsiz xabar berish imkoniyatlariga ishonishi va davlat boshqaruvida jamoatchilik ishtirokining qay darajada ta’minlanishi orqali ham namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot doirasida ilgari surilgan “qoida – tenglik – hisobdorlik – ishtirok – ishonch” konseptual modeli korrupsiyaga qarshi siyosatning ijtimoiy-falsafiy mazmuni va samaradorligini tahlil qilishga xizmat qiluvchi mualliflik yondashuvi sifatida taklif etiladi. Modelning mohiyati huquqiy qoidalarning aniq va izchil belgilanishi, ularning barcha subyektlarga teng qo‘llanilishi, davlat institutlarining qarorlari va faoliyati uchun hisobdorligi hamda fuqarolarning qarorlar qabul qilish va jamoatchilik nazoratidagi real ishtiroki o‘zaro uyg‘unlashgan taqdirdagina institutsional ishonchni mustahkamlash uchun zarur ijtimoiy sharoit yuzaga kelishidan iborat. Demak, ishonchni faqat targ‘ibot vositalari orqali shakllantiriladigan munosabat sifatida emas, balki adolatli va hisobdor institutlar faoliyati natijasida mustahkamlanadigan ijtimoiy qadriyat sifatida talqin qilish lozim.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, korrupsiyaga qarshi siyosat samaradorligini baholash tizimiga ijtimoiy ishonch bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarni izchil kiritish maqsadga muvofiq. Bunda fuqarolarning davlat xizmatlaridan foydalanish jarayonidagi adolat va tenglik haqidagi fikrlarini o‘rganish, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va hisobdorligini baholash, korrupsiya haqida xabar berish mexanizmlarining ishonchliligi hamda jamoatchilik nazoratidagi fuqarolik ishtiroki darajasini tahlil qilish muhim yo‘nalishlar hisoblanadi. Bunday indikatorlar huquqiy va institutsional chora-tadbirlarning jamiyatdagi real ta’sirini aniqlashga yordam beradi.

Umuman olganda, korrupsiyaga qarshi kurashning uzoq muddatli natijadorligi nafaqat korrupsiyaviy xatti-harakatlarni cheklash, balki qonun ustuvorligi, ijtimoiy adolat, institutsional hisobdorlik va fuqarolik hamkorligiga asoslangan ijtimoiy muhitni shakllantirish bilan belgilanadi. Shu bois ijtimoiy ishonchni mustahkamlash korrupsiyaga qarshi siyosatning qo‘shimcha vazifasi emas, balki uning barqaror ijtimoiy natijalarini ta’minlovchi muhim mezonlaridan biri sifatida qaralishi lozim. Taklif etilgan konseptual yondashuv korrupsiyaga qarshi kurashni alohida huquqiy choralar majmuasidan davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar sifatini yaxshilashga yo‘naltirilgan tizimli strategiya darajasida anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi O‘RQ-419-son “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni // https://lex.uz/docs/-3088008.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 22-iyundagi O‘RQ-1155-son “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligini oshirishga, korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlik muqarrarligini ta’minlashga qaratilgan qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida”gi Qonuni // https://lex.uz/uz/docs/-8282286.

3. Klitgaard R. Controlling Corruption. Berkeley: University of California Press, 1988.

4. Rose-Ackerman S., Palifka B.J. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

5. Putnam R.D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993.

6. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 1995.

7. Rothstein B. The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective. Chicago: University of Chicago Press, 2011.

8. OECD. OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/9a20554b-en.

9. Ivanov D. Institutional reforms and social trust: Quasi-experimental evidence from the Caucasian states // Journal of Economic Behavior & Organization. 2023. Vol. 214. P. 829–859. DOI: 10.1016/j.jebo.2023.08.015.

10. Isomiddinov Yu.Yu. Korrupsiyaning davlat va jamiyat boshqaruvi barqarorligiga ta’sirini kamaytirish mexanizmlari: monografiya. Samarqand, 2022.

11. Xojaev Z.X. Ichki ishlar organlari xodimlarida korrupsiyaga qarshi tafakkurni shakllantirishda ijtimoiy-falsafiy tushunchalarning ahamiyati // Yangi O‘zbekiston: fan, ta’lim va innovatsiyalar. 2024. B. 532–535. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.new-uzbekistan.32156.

12. Temirov H.N. Korrupsiya fenomenining ijtimoiy-falsafiy mohiyati va strukturaviy ildizlari // ORIENSS. 2026. № 2.

13. Temirov H.N. Ta’lim tizimida korrupsiyani bartaraf etishning ijtimoiy-falsafiy omillari: dissertatsiya himoyasi materiallari // O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. 2025.

14. Abdullayev V. Korrupsiyaga qarshi kurashda axloqiy ong va fuqarolik mas’uliyatining falsafiy asoslari // Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. 2026. Vol. 3, № 5. B. 559–561. DOI: 10.67227/5wkwjr37.

15. UNDP Uzbekistan. Korrupsiya haqida xabar berishning o‘rni va ta’siri: O‘zbekistonda jamoatchilik va hukumatning korrupsiyaga munosabatini baholash. 2024.

16. OECD. Anti-Corruption and Integrity Outlook 2024. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/968587cd-en.

17. Bosio E. Trust in public institutions // World Bank Governance for Development Blog. 2023.